

МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

УДК 341.1

О. А. Назаренко,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного та європейського права
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»¹

«ЗАХИЩАЮ КОГО ХОЧУ ТА ЯК ХОЧУ» АБО РОСІЙСЬКА МОДЕЛЬ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАХИСТ (R2P)

Досліджено концепцію відповідальності за захист (R2P). В основі концепції новий погляд на суверенітет, який покладає на держави обов'язок захищати своє населення від геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, етнічних чисток; якщо держава не бажає або не в змозі захищати своє населення, відповідальність за захист людей, передається міжнародному співтовариству. В статті досліджуються дії Російської Федерації в Україні як приклад зловживання та спотворення ідей R2P.

Ключові слова: відповідальність за захист (R2P), суверенітет держав, геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності, етнічні чистки, міжнародне співтовариство, ООН, зловживання концепцією.

The article deals with Responsibility to Protect (R2P). R2P is the new view of sovereignty of states, which imposes on states to protect their populations from genocide, war crimes, crimes against humanity, ethnic cleansing; if the state is unwilling or unable to protect their populations, the responsibility to protect the people passed to international community. The article deals with Russian actions in Ukraine as abuse and distortion of R2P.

Key words: Responsibility to Protect (R2P), sovereignty of states, genocide, war crimes, crimes against humanity, ethnic cleansing; international community, UN, abuse of R2P.

Постановка проблеми. Концепція відповідальності за захист – Responsibility to Protect (скорочено – R2P) сьогодні належить до топ-тем, що обговорюються як в рамках ООН та інших міжнародних організацій, так і в наукових колах. Посилюється інтерес до

---

¹ Nazarenko Olena, Candidate of Law, Associate Professor of International and European Law Department in Vadym Hetman Kyiv National Economic University, State Higher Institution

R2P й у зв'язку з подіями в Україні. Відчуття Росією відповідальності за захист народу Криму, російськомовних громадян України, а зрештою і всіх в Україні, хто відчуває завдяки «духовним скрепам» свою належність до «руського миру» втілилось в військове вторгнення Росії в Україну та анексію частини її території. Брутальне порушення Росією зобов'язань за міжнародним правом з посиланням на R2P викликає стурбованість і вчергово змушує замислитись над сутністю концепції.

Аналіз досліджень. R2P вже стала предметом наукових досліджень, зокрема, Г.Еванса, А.Беламі, Д.Хеллі, Р. Цзунцзе, Л.Гленвіля, К.Фоулі, Р. Мага, Д.Кувелі, С.Котляра, В. Карташкіна, Г. де Бера, М.Готвальда, Д.Фіюта, Л.Перала, Дж. Уотерса, М.Вінсента, М.Керстена, Д.Банерджі та ін. В Україні спеціальні дослідження концепції відповідальності за захист поки що відсутні, що, власне, й обумовлює актуальність її наукового аналізу.

Мета статті – охарактеризувати концепцію відповідальності за захист (R2P), її виникнення та розвиток; завдання – дослідити кого і як намагається захистити Росія в Україні, посилаючись на R2P і чи має вона на це право?

Концепція відповідальності за захист вперше була згадана в доповіді Міжнародної комісії з питань втручання та державного суверенітету, створеної урядом Канади в грудні 2001 року. В доповіді Комісії, зокрема, зазначалось, що суверенітет не тільки надає будь-якій державі право «контролювати» свої внутрішні справи, але покладає й прямиий обов'язок захисту людей, що проживають в межах її кордонів [1]. У доповіді підкреслювалось, що в разі нездатності держави захистити свій народ через відсутність можливостей або бажання, відповідальність за захист людей передається міжнародному співтовариству.

R2P була схвалена на Всесвітньому саміті 2005 року та закріплена в резолюції Генеральної Асамблеї ООН. На підставі Підсумкового документу Всесвітнього саміту 2005 року в доповіді Генерального секретаря за 2009 рік було викладено три компоненти відповідальності за захист:

1. *Відповідальність держав за захист.* Держава несе головну відповідальність за захист свого населення від геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, етнічних чисток і підбурювання до них; відповідальність за захист походить з природи суверенітету держав і виникає також з зобов'язань держав за міжнародним правом;

2. *Міжнародна допомога та створення потенціалу.* Міжнародне співтовариство має всіляко сприяти виконанню державами цього обов'язку;

3. *Своєчасне та рішуче реагування.* Міжнародне співтовариство має використовувати відповідні дипломатичні, гуманітарні та інші засоби для захисту населення від вказаних злочинів. Якщо держава не в змозі захистити своє населення, міжнародне співтовариство має бути готовим вжити колективних дій для захисту людей, відповідно до Статуту ООН [2].

R2P тісно пов'язана з поняттям суверенітету, оскільки в тих випадках, коли держава у повному обсязі виконує свій суверенний обов'язок – захищати своє населення – від міжнародного співтовариства не потребується вжиття колективних заходів для захисту людей. Отже, R2P виходить з того, що згідно норм та принципів сучасного міжнародного права, відповідальність за захист прав людини на своїй території несе держава. Статут ООН, закріпивши принцип заохочення і поваги прав людини та основних свобод, покладає саме на державу обов'язок їх дотримання.

Декларація про принципи міжнародного 1970 р. закріплює, що кожна держава зобов'язана сприяти шляхом спільних і самостійних дій загальному забезпеченню і дотриманню прав людини і основних свобод. Пакти про права людини та інші універсальні міжнародні договори в сфері прав людини покладають виключно на держави обов'язок забезпечити закріплені в них права і свободи. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Американська Конвенція про права людини, Африканська Хартія прав людини і народів також покладають саме на держави відповідальність за забезпечення основних прав і свобод всіх осіб, які знаходяться під їхньою юрисдикцією. Відповідальність за захист впливає з міжнародно-правових зобов'язань держав, а також з природи їхнього суверенітету, в силу якого вони користуються територіальним верховенством в межах своїх кордонів і незалежністю в міжнародних відносинах. Держави погоджуються дотримуватись норм та принципів міжнародного права та покладають на себе відповідальність за їх дотримання. Тому, власне, відповідальність не суперечить суверенітету, а обумовлена ним.

Держави не мають право, посилаючись на суверенітет та внутрішню юрисдикцію, вчиняти геноцид, воєнні злочини, етнічні чистки, злочини проти людяності проти своїх власних громадян.

Вказані злочини кваліфікуються як злочини за міжнародним кримінальним правом; етнічні чистки, хоча й не є окремим злочином, але включають дії, які складають злочин геноциду та злочини проти людяності. Як влучно зазначав І.Д.Левін, суверенітет не означає право на порушення міжнародного права [3, с.142].

R2P містить потужний імператив: міжнародне співтовариство несе колективну відповідальність за сприяння захисту людей від дій, які вважаються міжнародними злочинами. У випадках, коли держава не може чи не бажає захистити своє населення від вказаних злочинів, ООН правомочна прийняти всі необхідні заходи, передбачені її Статутом для захисту людей [4]. Адже запобігання конфліктів та попередження злочинів за міжнародним правом (геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, етнічних чисток) є обов'язком не тільки держав, а й міжнародного співтовариства в цілому. Зокрема, заборона геноциду та катувань, як злочину проти людяності, є нормами *jus cogens* та зобов'язаннями *erga omnes*.

R2P передбачає насамперед прийняття ефективних превентивних заходів, заохочення і підтримки держав на якомого ранніх стадіях зародження конфлікту [5, с.56]. Всі без винятку дослідники згодні з тим, що попередження в центрі концепції, яка відстоює саме право на попередження, а не право на втручання [6, с.7].

Своєчасно прийняті міжнародним співтовариством заходи можуть запобігти конфлікту, припинити його та забезпечити дотримання основних прав і свобод людини. Для цього ООН може надавати політичну, економічну, гуманітарну та іншу допомогу. Якщо така допомога не призведе до очікуваних результатів, Рада Безпеки правомочна вдаватися до заходів, викладених у гл. VI Статуту ООН. Застосування збройної сили для припинення злочинних порушень прав людини відповідно до гл. VII Статуту ООН має бути винятковим і останнім засобом.

Безперечно, концепція містить значний потенціал щодо попередження найтяжчих злочинів за міжнародним правом та захисту від них кожної людини як складової забезпечення міжнародного миру та безпеки. Втім, слід пам'ятати, що зловживати можна будь-якою концепцією й самою гарною ідеєю (як можна зловживати й суверенітетом).

R2P вже пройшла апробацію під час подій в Судані, Лівії та Кот-д'Івуарі. 26 лютого 2011 року Рада Безпеки ООН одноголосно прийняла резолюцію 1970, прямо посилаючись на відповіда-

льність за захист. Засудивши «грубі та систематичні порушення в галузі прав людини» в Лівії, Рада Безпеки запровадила ряд міжнародних санкцій, а також вимагала припинити насильство, закликаючи владу взяти на себе відповідальність за захист свого населення. У резолюції 1973, прийнятій 17 березня 2011 року, Рада Безпеки вимагала негайного припинення вогню в Лівії, у тому числі припинення постійних нападів на мирних жителів, які були розцінені як «злочини проти людяності». Рада Безпеки наділила держави повноваженнями «вжити всіх необхідних заходів» для захисту мирних жителів, які перебували під загрозою нападу в своїй власній країні. 30 березня 2011 року Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію 1975, засуджуючи порушення прав людини. В резолюції наголошувалось на «відповідальності кожної держави за захист мирних жителів».

Саме після подій в Лівії виникли серйозні занепокоєння щодо можливості використання R2P як форми політичної маніпуляції, вторгнення в суверенітет, непропорційного застосування сили тощо. В листопаді 2011 р. на сесії Генеральної Асамблеї ООН з'явився документ під назвою «Відповідальність *при* захисті. Основні положення для розвитку та просування концепції» [7], поширений Бразилією. Бразильська ініціатива була спрямована на вдосконалення концепції R2P і пропонувала доповнити її відповідальністю *при* захисті (Responsibility *while* Protection – R_wP).

В документі підкреслено, що, визнавши головну відповідальність кожної держави за захист власного населення, Підсумковий документ 2005 р. встановив обмеження на використання сили міжнародним співтовариством при здійсненні його відповідальності за захист, а саме: а) *матеріальні* (у відповідь на геноцид, військові злочини, етнічні чистки та злочини проти людяності), в) *часові* (явна нездатність держави виконати свій обов'язок захищати, а також після використання всіх мирних засобів); та с) *формальні* (через Раду Безпеки ООН, у відповідності з Главами VI та VII Статуту ООН) та на основі оцінки ситуації в кожному конкретному випадку.

Основний сенс документу сформульований в п.11, в якому сказано, що міжнародне співтовариство при реалізації своєї відповідальності *за* захист має виявляти більшу відповідальність *при* захисті. Обидві концепції мають розвиватися спільно, спираючись на узгоджені основні принципи, параметри і процедури, зокрема на такі:

- попередження (превентивна дипломатія зменшує ризик збройного конфлікту і пов'язаних з ним жертв);
- використання всіх мирних засобів захисту населення від загрози насильства у відповідності з принципами та цілями, закріпленими в Статуті ООН і Підсумковому документі 2005 року;
- застосування сили, у тому числі при реалізації відповідальності за захист, має відбуватися у всіх випадках з санкції Ради Безпеки ООН у відповідності з Главою VII Статуту ООН або, у виняткових випадках, з санкції ГА ООН відповідно до її резолюції 377 (V)¹;
- дозвіл на застосування сили має бути обмежений правовими, оперативними та тимчасовими критеріями. Масштаб воєнних дій має відповідати букві і духу мандата, виданого Радою Безпеки або ГА ООН, військові дії мають здійснюватися у відповідності з міжнародним правом, особливо міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом збройних конфліктів;
- застосування сили має супроводжуватися мінімальним насильством і дестабілізацією обстановки. Ні за яких умов воно не має завдавати більше шкоди;
- при застосування сили слід виходити з того, що військові дії мають бути розумними, пропорційними і обмеженими лише цілями, встановленими РБ ООН;
- ці керівні принципи мають дотримуватися протягом всього періоду застосування сили, від прийняття резолюції до скасування дозволу на військову операцію новою резолюцією;
- необхідні нові, розширені процедури РБ ООН для контролю та оцінки методу глумачення та виконання резолюцій з метою забезпечення реалізації відповідальності *при* захисті;
- РБ ООН має забезпечити підзвітність тих, кому надано повноваження застосувати силу.

Ініціатива Бразилії щодо посилення R2P компонентом відповідальності *при* захисті мала на меті розробку механізмів, які утримали б міжнародне співтовариство в майбутньому від ухвалення поспішних рішень про проведення військових операцій з метою захисту цивільного населення, а в разі прийняття останніх – спонукали б міжнародне співтовариство суворо дотримуватися цієї концепції та мандату РБ ООН.

---

¹ Мається на увазі схвалена в 1950 році резолюція ГА ООН 377 А (V) «Об'єднання заради миру» («Uniting for Peace»).

Після бразильської пропозиції посилити R2P компонентом RWP з'явився китайський погляд на концепцію – «відповідальний захист» (Responsible Protection – RP) [8]. Міжнародному співтовариству потрібна не просто «відповідальність за захист», а «відповідальний захист». Це означає, що:

По-перше, об'єкт RP має бути чітким. Об'єктами захисту мають бути невинні люди, а не конкретні політичні партії чи збройні сили. Тільки такий вид захисту є правомірним і справжнім.

По-друге, легітимність тих, хто буде здійснювати «захист». Держава несе основну відповідальність за захист своїх громадян. Крім того, Рада Безпеки ООН є єдиним органом, уповноваженим діяти для виконання цього обов'язку. Жодна з держав не має такого права – захищати на власний розсуд.

По-третє, засоби «захисту» мають бути суворо обмежені. Передумовою для застосування сили для захисту є використання всіх дипломатичних та політичних засобів вирішення ситуації. Саме невійськові засоби дозволяють досягти довгострокових результатів з меншими побічними ефектами. Натомість, застосування військової сили на кожному кроці не тільки призводить до величезних жертв серед цивільного населення, але завдає серйозної шкоди інфраструктурі і сприяє спаду національної економіки в країні або регіоні. Це спричиняє гуманітарні катастрофи, втягує об'єкт «захисту» в затяжний і болісний етап пост-кризового відновлення.

По-четверте, мета «захисту» має бути визначена. Так само, як лікарі не повинні вбивати пацієнтів за допомогою лікування, метою захисту має бути пом'якшення гуманітарної катастрофи. Категорично забороняється створювати більшу гуманітарну катастрофу під час захисту, не кажучи вже про використання захисту як засобу повалення уряду тієї чи іншої держави.

По-п'яте, «захисники» мають нести відповідальність за постзахист та відновлення держави. Вони не можуть «захистити» та й піти, залишивши в державі безлад.

По-шосте, Організації Об'єднаних Націй слід створити механізми контролю, оцінки результатів та підзвітності постфактум для забезпечення засобів, процесів, масштабів і результатів «захисту».

R2P є динамічним поняттям. Поява R2P засвідчила рішучість міжнародного співтовариства попередити найтяжчі злочини за міжнародним правом і покласти основний обов'язок у цій сфері

на держави. R2P отримала велике моральне й політичне значення. Менш ніж за десятиліття вона стала більше ніж концепцією, втім, на думку більшості дослідників, ще не стала нормою міжнародного права, не в останню чергу через несхвальну оцінку спроб реалізувати її на практиці (Лівія) та спотворення її змісту псевдозахисниками на зразок Росії, яка після захисту російських громадян в Грузії в 2008 році, вирішила вдатися до захисту українських громадян, використовуючи риторику R2P.

Революцію Гідності в Україні Росія кваліфікувала антиконституційним переворотом та збройним захопленням влади [9]. В.Янукович, перебуваючи в Росії й називаючи себе «легітимним Президентом України», звернувся до Президента Росії з проханням використати збройні сили РФ для відновлення законності, миру, правопорядку, стабільності, захисту населення України. 1 березня 2014 р. Рада Федерації РФ, розглянувши звернення Президента РФ та виходячи з інтересів безпеки життя громадян РФ, російських співвітчизників та особового складу Збройних Сил РФ, що дислоковані в Автономній Республіці Крим, діючи згідно ст.102 Конституції РФ, постановила – дозволити Президенту РФ використовувати Збройні Сили РФ на території України до нормалізації суспільно-політичної обстановки [10].

4 березня 2014 р. Президент Росії, оперуючи проханням «легітимного» президента України В.Януковича наголосив що будь-які дії Росії в Україні, будуть легітимними. Путін відзначив, що якщо безлад розпочнеться у східних регіонах і якщо люди звернуться до Росії за допомогою, Росія залишає за собою право використовувати всі наявні засоби для захисту цих громадян [11].

В заяві МЗС Росії від 14 березня 2014 р. також вказувалось, що Росія відчуває свою *відповідальність* за життя співвітчизників та співгромадян в Україні та залишає за собою право *захистити людей* [12].

Позиція Росії зводилась до наступного – в Україні під загрозою опинилися «співвітчизники» та люди інших національностей т.зв. «руські люди», що відчувають себе частиною «руського миру», яких Росія не мала права залишити на призволяще націоналістам та радикалам.

Інструментом захисту «руських людей» стала організація та проведення за підтримки російських військових псевдореферендуму в Криму про самовизначення «народу Криму» та возз'єднання Криму з Росією. Для обґрунтування дій Росії Пре-

зидент РФ посилався не тільки на норми міжнародного права про право народів на самовизначення, а й на справедливість – оскільки в серці, у свідомості людей, Крим завжди був і залишається невід’ємною частиною Росії [13].

Після «возз’єднання» Криму з Росією 25 червня 2014 р. Рада Федерації скасувала постанову, яка надавала право Путіну використовувати Збройні Сили РФ в Україні.

Схід України став наступним форпостом «руського миру», який потребував захисту Росії. Цей *захист* втілювався у розпалювання на Сході України сепаратизму, підтримку створення «незалежних» від України ДНР та ЛНР, постачання зброї бойовикам цих організацій, фактичне розв’язання збройного протистояння та, власне, безпосередню участь російських військових у ньому.

Характеризуючи дії Росії з посиланням на R2P, слід відзначити, що згідно концепції, саме Україна, а не Росія несе головну відповідальність за захист своїх громадян від таких звірств, як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини і етнічні чистки (перший компонент R2P). Про небезпеку вчинення таких злочинів в Автономній Республіці Крим в лютому-березні 2014 р., на Сході України та інших регіонах не доводилось говорити, що було зафіксовано в Доповідях помічника Генерального Секретаря ООН з прав людини І.Шимоновича. Україна не належала до країн, в яких існував ризик вчинення вказаних злочинів, вона не мала досвіду дискримінації або інших порушень прав людини. Навпаки, підтримка Росією збройного протистояння на Сході України стала провокуванням ситуації, в якій існує більша ймовірність скоєння злочинів (воєнних злочинів та злочинів проти людяності), на запобігання яких спрямована R2P.

R2P передбачає, що міжнародне співтовариство надає державам допомогу у виконанні їх обов’язку захищати (другий компонент R2P).

В разі якщо держава не може або не бажає захистити своє населення, міжнародне співтовариство переймає на себе відповідальність (третій компонент R2P). Йдеться про колективну відповідальність міжнародного співтовариства, а не окремих держав, які можуть раптом відчутти відповідальність за захист населення інших держав від уявних небезпек. Як справедливо відзначив Р. Цзунце, жодна з держав не має такого права – захищати на власний розсуд [8].

Починаючи з подій в Криму й дотепер застосування сили стало основним засобом досягнення Росією своїх цілей. Втім в R2P підкреслено, що застосування сили завжди має бути останнім засобом у випадку якщо застосування дипломатичних, гуманітарних та інших мирних засобів не дало бажаного результату. В міжнародному праві застосування збройної сили, за винятком самооборони, може бути легітимним тільки в разі ухвалення Радою Безпеки ООН відповідного рішення. Наявність у Росії прохання «легітимного» В.Януковича застосувати збройні сили Росії в Україні та відповідний дозвіл Ради Федерації не робить дії Росії в Україні правомірними за міжнародним правом.

В статті 3 Проекту Комісії міжнародного права «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» наголошується, що кваліфікація дій держави як міжнародно-протиправних визначається саме міжнародним правом і на це не впливає кваліфікація цього діяння як правомірного за внутрішньодержавним правом. Звернення особи, яка самоусунулась від виконання обов'язків Глави Української держави і залишила територію України, до іншої держави з проханням за допомогою збройної сили захистити населення України навряд чи можна вважати правомірним з позиції українського конституційного права. Згідно статті 85 Конституції України, рішення про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України ухвалюється Верховною Радою України, а не Президентом.

Починаючи з захисту російськомовних громадян України в Криму від нікому невідомих і незрозумілих загроз до сьогодні Росія порушує свої міжнародні зобов'язання за Статутом ООН, зокрема імперативне зобов'язання утримуватися від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності України, й іншим способом, несумісним з цілями ООН; поважати суверенітет України та права, приаманні її суверенітету, не втручатися у внутрішні справи України та інші. Слід нагадати, що Росія, згідно Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р., є одним з гарантів безпеки України і підтвердила своє зобов'язання поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України. Дії Росії, безперечно, є викликом створеній на основі Статуту ООН системі загальної міжнародної безпеки і змушують міжнародне співтовариство консолідуватися для протидії.

Аналізуючи події в Україні, очевидно, що російська риторика та дії Росії, є цинічним вивертом R2P з метою виправдати те, що не має нічого спільного з гуманітарними імперативами [14]. Посилання Росії на R2P показує міжнародному співтовариству, що концепцією R2P можна не просто зловживати, над нею можна знущатися, спотворюючи сутність, і застосувувати вибірково за власним бажанням – захищати будь-кого, будь-де та як заманеться. Очевидною для міжнародного співтовариства була відсутність ризику геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності або етнічних чисток в Криму та інших регіонах України. Очевидним є також і те, що найбільшу загрозу для людей в Україні становить сама Росія – агресор, яка, видає себе за захисника українських громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. High level panel on Threats, Challenges and Change. A more secure world our shared responsibility. United Nations. 2002, Para 56.
2. In larger freedom: towards development, security and human rights for all Report of the Secretary-General. United Nations. 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/largerfreedom/contents.htm>
3. Левин І.Д. Суверенитет. / Левин І.Д. – М.: Юриздат, 1948. – С. 142. Levin I.D. Suverenitet / Levin I.D. – М.: Yurizdat, 1948. – С. 142.
4. Карташкін В. Защита прав человека: от гуманитарной интервенции к использованию механизмов ООН / Карташкін В. // ОБОЗРЕВАТЕЛЬ-OBSERVER. – 2012. – № 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rau.su/observer/N9_2012/012_025.pdf. Kartashkin V. Zashita prav cheloveka: ot gumanitarnoi intervencii k ispolzovaniyu mehanizmov OON. / OBSERVER. – 2012. – № 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rau.su/observer/N9_2012/012_025.pdf.
5. Evans G. The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All. – Brookings Institution Press. Washington D.C., 2008. – P. 56.
6. Hamann E.P., Muggah R. Implementing the Responsibility to protect: New directions for international peace and security? Brasilia, Brazil – March 2013. – P. 7.
7. Letter dated 9 November 2011 from the Permanent Representative of Brazil to the United Nations addressed to the Secretary-General. Doc. A/66/551-S/2011/701.

8. *Zongze R. Responsible Protection: Building a Safer World* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ciiis.org.cn/english/2012-06/15/content_5090912.htm).

9. *В. Путин* ответил на вопросы журналистов о ситуации на Украине // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/transcripts/20366>). *V.Putin* otvetil na voprosi zurnalistov o situazii v Ukraine // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/transcripts/20366>). *V.Putin* otvetil na voprosi zurnalistov o situazii v Ukraine

10. Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины. Постановление № 48-СФ от 1 марта 2014 г. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://council.gov.ru/activity/documents/39979>). *Ob ispolzovanii vooruzennih sil Rosiyskoy Federacii na teritorii Ukraini. Postanovlenie № 48-SF 1 marta 2014 g.* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://council.gov.ru/activity/documents/39979>).

11. Встреча В.Путина с журналистами 4 марта 2014 г. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/transcripts/20366>. *Vstrecha V.Putina s zurnalistami* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/transcripts/20366>.

12. Заявление МИД России в связи с трагическими событиями в Донецке // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mid.ru/brp_4.nsf/0/6F745B0774C71C9644257C9B00362EB6. *Zayavlenie MID Rosii v sviazi s tragicheskimi sobitiami v Donecke* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mid.ru/brp_4.nsf/0/6F745B0774C71C9644257C9B00362EB6.

13. Обращение Президента Российской Федерации перед депутатами Государственной Думы, членами Совета Федерации, руководителями регионов России и представителями гражданского общества 18 марта 2014 г. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/transcripts/20603>. *Obraschenie Prezidenta Rosiyskoi Federacii pered deputatami Gosudarstvennoi Dumi, chlenami Soveta Federacii, rukovoditeliami regionov I predstaviteliami grazhdanskogo obschestva 18 marta 2014 g.* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/transcripts/20603>.

14. *Mark Kersten* Does Russia have a ‘responsibility to protect’ Ukraine? Don’t buy it // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theglobeandmail.com/globe-debate/does-russia-have-a-responsibility-to-protect-ukraine-dont-buy-it/article17271450/>).

**NAZARENKO O. «I PROTECT WHOM AND HOW I WANT»
OR RUSSIAN CONCEPT OF RESPONSIBILITY TO PROTECT
(R2P)**